

מבט על, גיליון 1151, 18 במארס 2019

אסטרטגיית ההרתעה מול חמאס מוצתה

אודי דקל

ירי שתי הרקטות לתל אביב בערב ה-14 במארס בוצע בעיצומו של מאמץ תיווך מצרי בין חמאס לישראל לגבי יישומו של השלב הבא של ההבנות בין הצדדים, ותפס את גורמי הביטחון בישראל, כמו גם את הדרג המדיני, בהפתעה מוחלטת. בין אם הפעולה התבצעה במכוון ובין אם כתוצאה מטעות (כפי שפורסם), שיגור הרקטות והתגובה הישראלית לו הם עדות נוספת לכך שחמאס ממשיך במדיניות של אתגור והתרסה בעודו שולט בהסלמה ומכתיב את כללי המשחק מול ישראל. לפיכך, אסטרטגיית ההרתעה של ישראל מול חמאס והארגונים הנוספים הפועלים ברצועה מיצתה את עצמה. המדיניות הישראלית הנוכחית, השואפת להכלה ולהרגעה באמצעות הקלות בסגר על הרצועה וחיזוק ההרתעה מול חמאס, אינה מתמודדת עם בעיות היסוד של האזור. רצועת עזה שרויה במשבר הומניטארי מתמשך ללא שיקום, נתונה לשליטת חמאס - גורם קיצוני הדוגל בהפעלת טרור כלפי ישראל, והסיכוי לחזרת הרשות הפלסטינית לשליטה ברצועה הולך ופוחת. כדי להתמודד עם בעיות אלו עומדות בפני ישראל שתי חלופות קיצון: האחת, הכרה רשמית בשלטון חמאס ברצועה וניתוק האזור מהגדה המערבית ומישראל. השנייה, מערכה צבאית לפירוק הזרוע הצבאית של חמאס ויתר ארגוני הטרור שברצועה.

ירי שתי הרקטות מסוג פאג'ר/M-75 לתל אביב בערב ה-14 במארס תפסה את גורמי הביטחון בישראל, כמו גם את הדרג המדיני, בהפתעה מוחלטת. אמנם, הערכה בדבר אפשרות להסלמה מול חמאס בתקופה שלפני הבחירות לכנסת, האמורות להתקיים ב-9 באפריל, הייתה על סדר היום. וזאת, גם על רקע חלוף שנה מאז תחילתן של צעדות השיבה והתקריות שהתרחשו במהלכן לאורך גדר הגבול בין רצועת עזה לישראל. אולם, השיגור בוצע בעיצומו של מאמץ תיווך מצרי בין חמאס לישראל לגבי יישומו של השלב הבא של ההבנות בין הצדדים: שקט ביטחוני תמורת הרחבת ההקלות על כניסת ויציאת סחורות מהרצועה וכן קידום פרויקטים תשתיתיים לשיפור מרקם החיים באזור. מכאן, לא ברור מי החליט ומדוע בחר להמר בעיתוי זה ולשגר לעבר גוש דן נשק אסטרטגי.

כל גורמי הכוח ברצועה התנערו מידית מאחריות לשיגור. רק לשני ארגונים - חמאס והג'יהאד האסלאמי - יכולת שיגור רקטות לטווח של 75 ק"מ (מסוג פאג'ר או M-75). הג'יהאד האסלאמי פועל לרוב עצמאית ולעיתים מוכוון על ידי כוח קודס האיראני, אך ניתן לייחס אמינות להתנערותו מהשיגור שכן לקיחת אחריות הייתה דווקא יכולה לשרת את הדימוי הלוחמני שהוא מתפאר בו. גם חמאס נקט זהירות ונרתע תחילה מלקחת אחריות לשיגור, אלא שלאחר חשיפת צה"ל כי מדובר בשיגור שלו השתנתה הגרסה הרשמית ובמקומה דווח על תקלה פיקודית או טכנית שגרמה לשיגור (מנהיג חמאס ברצועה, יחיא סנוואר, העביר למשלחת המצרית מסר כי הירי בוצע בטעות במסגרת תחזוקת הרקטות). הנהגת חמאס מצדה מבינה שישראל מבקשת להימנע מהסלמה,

לפחות עד הבחירות, ולכן היא נכונה להעלות את סף הסיכון. ועדיין, שיגור רקטות לעבר תל אביב הוא חריגה מסוכנת מכללי המשחק כפי שהתקבלו על הצדדים בנסיבות הנוכחיות.

ניתן להעלות שני הסברים לרקע השיגור: לפי האחד, אכן מדובר בטעות שנגרמה עקב תקלה בשרשרת הפיקוד והשליטה של חמאס, או, במקרה הסביר פחות, כשל בתחזוקת הרקטות. השיגור התקיים בעת שמנהיגי חמאס התדיינו עם משלחת מצרית על הרחבת הרגיעה, בניגוד למגמת ההרגעה שאפיינה את השבוע שקדם לשיגור (בעקבות לחץ מצרי הושעו הפגנות לילה לאורך הגדר והופרחו פחות בלוני תבערה לעבר ישראל). ישראל הסכימה לשתף פעולה עם המאמץ להשיג שקט ארוך טווח מעבר לתקופת הבחירות, כשחוסר הרצון של הממשלה למלחמה בעזה ברור לכול. שאיפת ישראל נתקלת בהיגיון אסטרטגי של חמאס, הגורס כי יש לחתור לייצוב הרצועה, לשיקום ולהרחבת הפעילות הכלכלית בה, בעוד שבה בעת הארגון פועל לפי היגיון אופרטיבי של הסלמה נשלטת ולקיחת סיכונים מול ישראל. יתכן שדואליות לכאורה זו מבטאת מתח בשורות הארגון בין ההנהגה המדינית, החפצה בהסדרה, לבין הזרוע הצבאית, שגורסת כי רק באמצעות כוח ישיג החמאס את יעדיו.

לפי ההסבר השני, חרף הודעות חמאס וצה"ל, מדובר בשיגור מכוון. קשה להאמין שהתרחש שיגור רקטות אסטרטגיות בלי ידיעת הנהגת הארגון, בלי יוזמתה או לפחות שליטתה. מכאן עולה החשד כי חמאס הכין בעוד מועד משגרים במצב 'טעון ומוכן לשיגור'. את חמאס מאפיין שימוש באש ככלי בניהול המשא ומתן עם ישראל בתיווך מצרי. אירוע דומה התרחש באוקטובר 2018, עת פעילי חמאס ירו שתי רקטות - האחת לעבר באר שבע והשנייה לעבר גוש דן, בסמוך לפקיעת האולטימטום שהציב סנוואר להסרת המצור מעל רצועת עזה. זרז אפשרי נוסף לשיגור הן ההפגנות הנרחבות של תושבי מחנות הפליטים ברצועה נגד יוקר המחיה והעוני, שהתלקחו בפתאומיות ודוכאו בכוח על ידי חמאס. יתכן שחמאס בחר להסיט את הזעם הציבורי והמחאה כלפי ישראל.

למרות שבצה"ל ובמערכת הביטחון פרסמו את הערכתם כי שיגור הרקטות לעבר גוש דן מקורו בטעות (האם התבססו על הדיווח של סנוואר למצרים?), התגובה הצבאית הבהירה שישראל רואה בחמאס אחראי לכל הנעשה ברצועה וממנה. על פי דובר צה"ל, חיל האוויר תקף כמאה מטרות של חמאס ברחבי רצועת עזה עוד באותו הלילה. בין יעדי התקיפה היו מתחם המשרדים של מטה הגדה המערבית של חמאס, הנמצא בשכונת רימל במרכז העיר עזה; אתר תת-קרקעי לייצור המרכזי של אמצעי לחימה רקטיים תקיניים; מוצב של הכוח הימי של חמאס; מתחם אימונים צבאי המשמש כמרכז של מערך הכלים האוויריים הבלתי-מאוישים של חמאס בדרום הרצועה ועוד מוצבים ותשתיות תת-קרקעיות.

למחרת, בעקבות תקיפות צה"ל ומאמצי הרגיעה מצריים, החליטה הרשות הלאומית העליונה, המתאמת את פעילות גורמי הכוח ברצועה, להפסיק את התקיפות נגד ישראל ולהשעות את צעדות יום השישי לגדר. דובר הג'יהאד האסלאמי, דאוד שהאב, הבהיר כי התקיימו מגעים בין הפלגים הפלסטיניים לבין המצרים במהלך הלילה והפלגים נענו בחיוב למאמצי מצרים לכוון הפסקת אש וכי הם מחויבים לה כל עוד ישראל "עוצרת את תוקפנותה".

מצרים, שמתוך אחריות לשמירת הרגיעה הפגינה בשנה האחרונה מעורבות עמוקה בתיווך בין ישראל לחמאס ובין הארגונים הפלסטיניים לבין עצמם, הצליחה גם הפעם לעצור את ההסלמה.

קהיר פועלת בתיאום עם ניקולאי מלאדנוב, שליח האו"ם, וג'ייסון גרינבלט, השליח האמריקאי למזרח התיכון, כדי להעלות את קרנה ונחיצותה בפני הממשל האמריקאי, כמו גם בסביבה האזורית. נראה כי קהיר התחייבה לממשל האמריקאי (יתכן שגם לישראל) למנוע התלקחות בגבול ישראל-עזה לפני הבחירות בישראל.

הערכה

שיגור הרקטות והתגובה הישראלית לו הם עדות נוספת לכך שחמאס ממשיך במדיניות של אתגור והתרסה בעודו שולט בהסלמה ומכתיב את כללי המשחק מול ישראל. לפיכך, אסטרטגיית ההרתעה של ישראל מול חמאס והארגונים הנוספים הפועלים ברצועה מיצתה את עצמה. האירועים האחרונים מבססים הערכה, כי כל אימת שהנהגת הארגון תחוש מאוימת ותחת לחץ, גם כאשר מקורו פנימי-עממי, היא תבחר בהתגרות אלימה בישראל מתוך הערכה שישראל אינה חותרת למוטט את שלטונה ולפרק את הארגון מיכולותיו הצבאיות. למבצעי צה"ל ברצועה, שתכליתם לחזק את ההרתעה, השפעה קצרת טווח - אם בכלל - ונדרשת בחינה מעמיקה מצד ישראל של דפוסי פעולתה, על מנת לשנותם.

המדיניות הישראלית הנוכחית, השואפת להכלה ולהרגעה באמצעות הקלות בסגר על הרצועה וחיוזוק ההרתעה מול חמאס, אינה מתמודדת עם בעיות היסוד של האזור. רצועת עזה שרויה במשבר הומניטארי מתמשך ללא שיקום (בתנאים הנוכחיים), נתונה לשליטת חמאס - גורם קיצוני הדוגל בהפעלת טרור כלפי ישראל, והסיכוי לחזרת הרשות הפלסטינית לשליטה ברצועה הולך ופוחת. כדי להתמודד עם בעיות אלו עומדות בפני ישראל שתי חלופות קיצון:

האחת, **הכרה רשמית בשלטון חמאס ברצועה וניתוק האזור מהגדה המערבית ומישראל**. מכך ייגזרו הסרת הסגר הימי המוטל על האזור ופתיחתו לעולם החיצון, שלא דרך ישראל. הניתב המועדף לכניסה לרצועה וליציאה ממנה הוא דרך מצרים, ולשם כך נדרש לרכז את התנגדות קהיר באמצעות הצעת סיוע בינלאומי כלכלי נרחב וייזום פרויקטים כלכליים בצפון חצי-האי סיני, שישרתו את מצרים וגם את תושבי הרצועה. אם בכל זאת יישאר הניתב המצרי חסום, תינדרש ישראל לאפשר הקמת נמל ימי בעזה, שיופעל על ידי מנגנון בינלאומי, עם מעבר סחורות דרך נמל טרנזיט בקפריסין או אל-עריש, שם יערך עיקר הבידוק הביטחוני כדי לצמצם את הסיכון להברחת אמצעי לחימה לרצועה.

השנייה, **מערכה צבאית לפירוק הזרוע הצבאית של חמאס ויתר ארגוני הטרור שברצועה**. לשם כך יידרש מבצע צבאי רחב היקף וממושך, שיכלול גם תמרון קרקעי לעומק הרצועה ופגיעה קשה בתשתיות הלוחמות באזור - פעילים, אמצעי לחימה, מנהרות, אתרי ייצור ואחסנה, מוצבי פיקוד ושליטה. תכליתה של מערכה זו תהיה משולשת: שלילת כוח הסחטנות וההיזק של חמאס, עד לכדי פירוק שלטון הארגון ברצועה; מימוש וביסוס התביעה הישראלית לפירוז השטחים הפלסטיניים מיכולות טרור וצבא המאיימות על ישראל, שחלה בשלב זה רק על שטחי הרשות הפלסטינית בגדה המערבית; יצירת תנאים להשבת הרצועה לשליטת הרשות הפלסטינית ולקידום מהלך מדיני (ברוח תוכנית טראמפ), הכוללת גיוס משאבים נרחב לשיקום הרצועה. אם בשלב ראשון הרשות הפלסטינית תירתע מקבלת אחריות לרצועה, נחוץ לכונן מנגנון בינלאומי/בין-ערבי - מעין משטר נאמנות - להכשרת התנאים לשיבת הרשות לרצועה או לבניית מנגנון לניהול עצמי

של התושבים. מהלך צבאי יהיה בהכרח כרוך בנפגעים רבים בצד הפלסטיני וגם בצד הישראלי (חיילים ואזרחים), ולכן יישומו יצריך הסכמה ציבורית רחבה בישראל. עם זאת, בכל תרחיש בהקשר זה אסור שצה"ל יישאר בשטח הרצועה - גם אם לא יימצא גורם כוח אחראי שימשול באזור. מערכה צבאית לפירוק הזרוע הצבאית של חמאס תיצור תשתית למערכה עוקבת לאחר יציאת כוחות צה"ל מהרצועה, של ביצוע פשיטות, בהתאם לצורך, לפרוק תשתיות טרור כמו בגדה המערבית, ושינוי בתפיסת ההפעלה נגד הטרור.

מומלץ לממשלת ישראל לנטוש את תפיסת ההרתעה נגד חמאס, בשל הכרסום בתוקף שלה, ולחתור לשינוי המדיניות מול הרצועה לשם שינוי המצב באזור מהיסוד. לקידום שתי החלופות נדרשת נכונות ומוכנות ישראלית למבצע צבאי רחב היקף נגד היכולות הצבאיות של חמאס ולשינוי כללי המשחק שהתקבעו בשנים האחרונות. הכנות למערכה הצבאית חייבות לכלול גם גיבוש מנגנונים, בעדיפות בינלאומיים, לניהול הרצועה ביום שלאחר פירוק יכולות חמאס ויתכן גם קריסת שלטונו. הכנות ממשיות לקראת מערכה צבאית נגד יכולות ושלטון חמאס ישנו את משוואת 'מחיר ההפסד' שלו, שבמסגרתה הוא ממשיך לקרוא תיגר אלים על ישראל, על יסוד הערכה של היעדר חלופה לשלטונו ורתיעת ישראל ממהלך צבאי רחב היקף ברצועה, המעניקה לו תעודת ביטוח.